

Arheološki zavod Odsjeka za arheologiju
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

II. SKUP
HRVATSKE
RANOKRŠĆANSKE
ARHEOLOGIJE
(HRRANA)

Arheološki zavod Odsjeka za arheologiju
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

II. SKUP HRVATSKE RANOKRŠĆANSKE ARHEOLOGIJE (HRRANA)

16.–17. ožujka 2023.
Konferencijska dvorana
2. kat knjižnice
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3, HR – 10000 ZAGREB

II. skup hrvatske ranokršćanske arheologije (HRRANA)

Organizacijski odbor skupa:

dr. sc. Domagoj Tončinić, izv. prof.

dr. sc. Iva Kaić, doc.

dr. sc. Vinka Matijević, doc.

dr. sc. Mirna Cvetko

Znanstveni odbor skupa:

akademik Nenad Cambi

dr. sc. Branka Migotti

dr. sc. Trpimir Vedriš, izv. prof.

Kontakt:

HRRANA

Arheološki zavod Odsjeka za arheologiju

Filozofski fakultet

Sveučilište u Zagrebu

Ivana Lučića 3

HR – 10000 Zagreb

tel: 00 385 1 6060 777

e-mail: hrrana@ffzg.hr

web: <http://hrrana.ffzg.unizg.hr/>

II. SKUP
HRVATSKE RANOKRŠĆANSKE
ARHEOLOGIJE
(HRRANA)

PROGRAM. SAŽETCI. SUDIONICI

Nakladnik

Filozofski fakultet u Zagrebu, Ivana Lučića 3
FF press

Za nakladnika

Domagoj Tončinić

Urednici

Domagoj Tončinić, Iva Kaić, Vinka Matijević, Mirna Cvetko

Logo skupa

motiv kantara s ulomka mramorne ploče koja je bila dio oltarne ograde, Poreč, Eufrazijeva bazilika, 6. st. (crtež: Martina Rončević)

Korice

ulomak ranokršćanskog podnog mozaika, Poreč, Eufrazijeva bazilika, 4. st. (foto: arhiv Katedre za rimsku provincijalnu, kasnoantičku i ranokršćansku arheologiju)

Tisak

Studio Moderna d.o.o., Zagreb

Zagreb, ožujak 2023.

ISBN 978-953-379-059-6

U Zagrebu je od 15. do 17. ožujka 2018. god. održan vrlo uspješan *Prvi skup hrvatske ranokršćanske arheologije (HRRANA)* koji su organizirali članovi Arheološkog zavoda Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Skup je imao pozitivan odjek ne samo u Hrvatskoj, nego i u inozemstvu, i to ne samo stoga što je u njemu sudjelovalo 35 istraživača s više nego relevantnim izlaganjima, nego i zbog ugodnog profesionalnog ozračja koje je na njemu vladalo. O tome koliko je takav skup bio potreban svjedoče brojne rasprave, preispitivanja, kao i znanstvena, stručna i praktična pitanja koja su se razmjenjivala tijekom trajanja skupa.

Prilikom zatvaranja skupa organizatori su obećali brzu objavu zbornika radova i najavili da će najkasnije za pet godina organizirati sljedeći skup. Godine 2020. objavljen je *Zbornik Prvog skupa hrvatske ranokršćanske arheologije (HRRANA)* kojim su javnosti prikazani radovi sudionika skupa, čime je bilo ostvareno prvo obećanje. Ovom programskom knjižicom *Drugoga skupa hrvatske ranokršćanske arheologije (HRRANA)* svjedočimo i ostvarenje drugog obećanja.

Organiziranjem skupa *HRRANA II* nastavljamo promovirati ranokršćanska nalazišta, arhitekturu, spomenike, ikonografiju, epigrafiju, krajobraz, povijest ranoga kršćanstva, kao i predstavljati recentna arheološka istraživanja te različite istraživačke i metodološke probleme ranokršćanske arheologije.

Veseli nas što se našem pozivu i ovoga puta odazvao veliki broj istraživača koji će putem predavanja ili priloga na posterima predstaviti svoja najnovija postignuća. Uvjereni smo da će prikazani rezultati arheoloških iskopavanja uroditi brojnim raspravama sudionika.

Isto tako smo uvjereni da će sudionici skupa i ovoga puta na vrijeme predati radove kako bi i *Drugi skup hrvatske ranokršćanske arheologije* mogli zaključiti objavom zbornika radova.

Organizatori skupa
Domagoj Tončinić, Iva Kaić, Vinka Matijević, Mirna Cvetko

II. ŠKUP HRVATSKE
RANOKRŠĆANSKE ARHEOLOGIJE
(HRRANA)

PROGRAM

ČETVRTAK, 16.03.2023.

09:00 – 10:00 Prijave sudionika

10:00 – 10:15 Otvaranje skupa

Pozdravne riječi:

dr. sc. I. Kaić, doc. u ime organizatora

dekan Filozofskog fakulteta dr. sc. D. Tončinić, izv. prof.

pročelnik Odsjeka za arheologiju dr. sc. N. Vukosavljević, izv. prof.

10:15 – 11:00

POZVANO PREDAVANJE:

Mirjana Sanader, Arheološki tragovi ranokršćanskih službi s posebnim osvrtom na službu akolitata

11:00 – 11:20 Stanka za kavu

1. sesija

moderira: dr. sc. M. Sanader, red. prof. u miru

11:20 – 11:40

Miljenko Jurković, Terminološko – kronološki problemi prvog kršćanskog milenija

11:40 – 12:00

Nenad Cambi, *Habent sua fata sculpturae*

12:00 – 12:20

Dino Milinović, Neka iskustva u proučavanju ranokršćanske ikonografije (na primjeru sarkofaga iz Arheološkog muzeja u Splitu)

12:20 – 13:20 Stanka za ručak

2. sesija

moderira: dr. sc. D. Tončinić, izv. prof.

13:20 – 13:40

Branko Matulić, Likovni prikazi pauna na mozaicima u Saloni i Farosu

13:40 – 14:00

Marina Milićević Bradač, Ptice, duše i anđeli

14:00 – 14:20

Trpimir Vedriš, Rimsko podrijetlo kulta mučenika štovanih na istočnoj jadranskoj obali u kasnoj antici i ranome srednjem vijeku

14:20 – 14:40

Sanja Ivčević, Kasnoantičke kadionice iz Salone

14:40 – 15:00

Zrinka Buljević, Kasnoantičke staklene boce iz grobova Zapadne salonitanske nekropole

15:00 – 15:20

Vesna Matić, Kasnoantičke svjetiljke sa salonitanske Zapadne nekropole

15:20 – 15:40 Stanka za kavu

3. sesija

moderira: dr. sc. B. Migotti

15:40 – 16:00

Zrinka Šimić-Kanaet, Angela Tabak, Keramika iz ranokršćanskog crkvenog kompleksa na Brzetu kod Omiša

16:00 – 16:20

Marinko Tomasović, Nalazi istaknutog ranokršćanskog karaktera s kasnoantičke utvrde na sv. Petru u Makarskoj

16:20 – 16:40

Marina Jurjević, Zrinka Serventi, Starokršćanska kamena plastika s lokaliteta sv. Vid u Gornjem Karinu

16:40 – 17:00

Robert Matijašić, Davor Bulić, Kasnoantički tijeskovi za ulje i vino u Istri i Dalmaciji

PETAK, 17.03.2023.

4. sesija

moderira: dr. sc. V. Matijević, doc.

9:00 – 9:20

Dora Ivanišević, Kasnoantička epigrafska kultura Salone: metrički epitafi kao oblik kulturnog kapitala u kasnoj antici

9:20 – 9:40

Josip Parat, Monogrami i epigrafska kultura u kasnoantičkoj Saloni

9:40 – 10:00

Ema Višić-Ljubić, Revizijska istraživanja južnog dijela transepta bazilike na Manastirinama u Saloni

10:00 – 10:20

Nebojša Cingeli, Salona u ranom kršćanstvu. Rezultati nekoliko nedavnih arheoloških istraživanja u Solinu / Salona

10:20 – 10:40

Maja Zeman, „Napušteni“ lokaliteti

10:40 – 11:00 Stanka za kavu

5. sesija

moderira: dr. sc. I. Kaić, doc.

11:00 – 11:20

Igor Borzić, Stanje poznavanja ranog kršćanstva na zapadnom dijelu otoka Korčule

11:20 – 11:40

Marija Marić Baković, Kasnoantička utvrda na Gradini u Podgradini na Livanjskome polju

11:40 – 12:00

Domagoj Tončinić, Rezultati arheoloških istraživanja na lokalitetu Velić kod Trilja

12:00 – 12:20

Mirja Jarak, Petra Nikšić, Petra Jeršek, Rezultati revizijskih arheoloških istraživanja kompleksa trikonhalne crkve u Bilicama

12:20 – 12:40

Joško Zaninović, Ranokršćanski lokaliteti uz rijeku Krku i Pokrčju

12:40 – 13:00

Filip Perković, Jesu li na području Šibensko-kninske županije u kasnoj antici postojale i živjele monaške zajednice?

13:00 – 14:00 Stanka za ručak

6. sesija

moderira: dr. sc. M. Cvetko

14:00 – 14:20

Filip Lovrić, Palmira Krleža, Prostorna organizacija sjevernojadranskih otoka i zadarskog arhipelaga u kontekstu kasnoantičkih i ranosrednjovjekovnih mreža plovnih puteva

14:20 – 14:40

Dalibor Branković, Franka Ovčarić, Lia Vidas, Rezultati terenskog pregleda i arheološkog istraživanja kulturnog krajolika oko uvale Ogrul na otoku Krku (2019.-2021.)

14:40 – 15:00

Matija Makarun, Dalibor Branković, Rezultati arheoloških istraživanja crkve Sv. Lovre u gradu Krku

15:00 – 15:20 Stanka za kavu

15:20 – 15:40

Ivor Kranjec, Jelena Behaim, Miljenko Jurković, *Arba* između antike i srednjeg vijeka

15:40 – 16:00

Robert Matijašić, Kristina Gergeta Sotončić, Ranokršćanska bazilika i/ili rimska vila: novo tumačenje stare teze o graditeljskom sklopu u Vrsaru

7. sesija
POSTERI

16:00 – 16:30

Tomislav Fabijanić, A church in a church: Smratina site on the island of Vir

Ivanka Kamenjarin, Topografija ranokršćanskog razdoblja u Kaštelskom polju

Vinka Matijević, Motiv lava na ranokršćanskim spomenicima

II. ŠKUP HRVATSKE
RANOKRŠĆANSKE ARHEOLOGIJE
(HRRANA)

SAŽETCI

Igor Borzić

Stanje poznavanja ranoga kršćanstva na zapadnom dijelu otoka Korčule

O ranom kršćanstvu na otoku Korčuli nije napisan velik broj radova, a većina njih je usmjerena na opisivanje i tumačenje fantastičnih arhitektonskih i inih nalaza na prostoru arhipelaga ispred današnjega grada Korčule (Majsan, Sutvara, Lučnjak, Vrnik i dr.). Ostali dio otoka u njima se spominje tek sporadično i to kroz tumačenje toponimije ili pak u kontekstu razmatranja uglavnom slučajnih arheoloških nalaza, koji tek sugeriraju da je kršćanstvo i ovdje postupno postajalo dio identiteta tamošnjeg kasnoantičkog stanovništva. Ovim izlaganjem će se ta vrsta nalaza, vezana konkretno za zapadni dio otoka Korčule, dodatno promotriti u kontekstu rezultata istraživanja gradine Kopila kod Blata te rimskog rezidencijalno-gospodarskog imanja na lokalitetu Beneficij-Gudulija i Gradine svetog Ivana kod Vele Luke. Tamo zabilježena arheološka stratigrafija nedvosmisleno svjedoči o kasnoj antici kao nastavljajućem, odnosno revitalizirajućem razdoblju njihove naseljenosti, u kojoj se kršćanstvo, pretpostavljamo u civilnom, ali i vojnom okruženju, pojavljuje kao osnova duhovnog života.

Dalibor Branković, Franka Ovčarić, Lia Vidas

Rezultati terenskog pregleda i arheološkog istraživanja kulturnog krajolika oko uvale Ogrul na otoku Krku (2019.-2021.)

Uvala Ogrul smještena je uz jednu od rijetkih pristupačnih obala na jugoistočnoj, strmoj obali otoka Krka koja se pruža od predjela Glavina na sjeveru do uvale Mala luka na jugu. Uz predjele Glavina, Prileti, Graca i Vinca, uvala Ogrul dio je većeg kulturnog krajolika naseljenog i iskorištavanog od prapovijesti do danas. To područje

poznato je u arheološkoj literaturi zbog ruševina jednobrodne crkve Sv. Nikole u samoj uvali Ogrul koja je nastala u 6. st. te bedema, odnosno utvrde Veli grad na položaju Glavina koju je moguće datirati u isto razdoblje. U prošlosti su se na tom području obavljala gotovo isključivo nedestruktivna arheološka istraživanja fokusirana uglavnom na spomenute strukture koje su u izrazito lošem stanju sačuvanosti, a zabilježeno je i postojanje moguće *villae rusticae* na centralnom dijelu predjela Vinca. Izuzev toga, područje oko uvale Ogrul, te predjeli Vinca, Glavina i Prileti, obiluju pokretnim arheološkim materijalom. Navedene činjenice potaknule su 2019. godine udrugu Centar za znanstveno-istraživački rad i popularizaciju arheologije-ZipArh u suradnji s arheologom Matijom Makarunom i tvrtkom Arheo Kvarner d.o.o. na pokretanje projekta terenskog pregleda i probnih arheoloških istraživanja s krajnjim ciljem zaštite kulturnog krajolika, Crkve Sv. Nikole i utvrde Veli grad.

U ovom izlaganju bit će predstavljeni rezultati sustavnog terenskog pregleda područja Vinca uz dokumentaciju stanja Crkve Sv. Nikole i utvrde Veli grad te ekstenzivnog terenskog pregleda šireg područja kulturnog krajolika. Uz arheološki terenski pregled, provedeno je i probno sondažno arheološko istraživanje na četiri lokacije na području Vinca s ciljem utvrđivanja stratigrafije lokaliteta i potencijalnog pronalaska kasnoantičkih naseobinskih elemenata.

Zrinka Buljević

Kasnoantičke staklene boce iz grobova Zapadne salonitanske nekropole

Staklene boce sferičnog tijela i kratkog vrata te ljevkastog oboda uglačanog ruba, odnosno boce sferičnog tijela i ljevkastog vrata ili oboda neobrađenog ruba što se datiraju od kasnog 3. do ranog 5. st., nađene su u nekoliko grobova Zapadne salonitanske nekropole. U grobu 63, pod tegulama, datiranom novcem u 4. st., nađene su dvije

boce sferičnog tijela, jedna s ljevkastim obodom, druga s kratkim vratom i ljevkastim obodom. U grobu 93, bez grobne arhitekture s višekratnim ukopima, datiranom od 2. do 4. st., nađeni su ulomci boce sferičnog tijela i ljevkastog oboda, što se tipološki najranije mogu datirati u kasno 3. st. U grobu 102, pod tegulama, datiranom novcem u kasno 3. st. nađene su dvije takve boce. Boce sferičnog tijela s ljevkastim obodom su uglavnom nađene u sjeverozapadnim provincijama Rimskog Carstva, dok se istodobne srodne boce sferičnog tijela i kratkog vrata s ljevkastim obodom drže proizvodom sirijsko-palestinskih radionica. Riječ je o slobodno puhanom, kvalitetnom i u Saloni rijetkom posuđu što upućuje na viši socijalni rang pokojnika. Nadalje, u grobu 115, u amfori i u grobu 105, pod tegulama nađene su boce sferičnoga tijela, kratkog vrata i ljevkastog oboda uglačanog ruba što pripadaju tipu rasprostranjenom diljem Rimskog Carstva i u uporabi od kasnog 3. do ranog 5. st. Takve su slobodno puhanе glatke boce, uz one izrađene puhanjem rebrastog uzorka u kalup kao u grobu 437, u amfori, najzastupljeniji tip kasnoantičkog posuđa iz Salone i tangetnih područja. Njihova brojnost i kvaliteta upućuju na mogućnost njihove proizvodnje u Saloni.

Nenad Cambi

Habent sua fata sculpturae

Kipovi i razne druge umjetnine resile su gradove i druge antičke ambijente. Brojnost takvih ukrasa je bila velika. Međutim, rijetko su umjetnine stizale do nas u dobro očuvanom stanju. Većinom su bivale uništavane i odbacivane. Njihovo stanje prigodom otkrivanja je često takvo da se teško rekonstruiraju. Fenomen uništavanja uglavnom nije slučajna. Obično je ovisio o društvenom ili ideološkom trenutku u životu pojedine zajednice. Pisac ovih redaka pokušava ovdje sistematizirati načine i razloge uništavanja. Najčešće je

po srijedi namjerno uništavanje zbog političkih i idejnih. Rimljani su uveli i kaznu za careve koji su se na bilo koji način zamjerali prokletstvo uspomene (*damnatio memoriae*), što je značilo uništavanje njihovih kipova i natpisa. Bilo je, također i drugih načina i razloga namjernog uništavanja. Taj fenomen se osobito intenzivno javlja u prelaznom razdoblju s tradicionalne rimske religije na kršćanstvo. Kršćani su poganske bogove smatrali demonima koji mogu naškoditi i naznačiti da je došlo novo vrijeme. Zbog takvog uništavanja bili su degradirani i čitavi dijelovi gradova i ambijenata u kojima su se takvi kipovi nalazili. Bilo je i bacanja u more i druge vode da bi im se izgubio svaki trag. Ponekad je mramor bio reupotrebljavan, a brončani kipovi pretvarani u sirovinu. Posebno je zanimljiv slučaj resemantizacije kipova, kad se starim sadržajima daju nova značenja. U novije doba eksploziv radi umjesto poluga, čekića, konopca i omči. Razlozi su obično političkog ili religijskog karaktera.

Zbog toga je pisac upotrijebio za naslov i moto ove radnje citat rimskog pisca Terencija Maura: *pro captu lectoris habent sua fata libelli/sculpturae*.

Nebojša Cingeli

Salona u ranom kršćanstvu. Rezultati nekoliko nedavnih arheoloških istraživanja u Solinu / Salona

Cilj ovog izlaganja je predstaviti i pokazati rezultate novijih arheoloških istraživanja koja su obavili djelatnici tvrtke Neir d.o.o. iz Splita na nalazištu Solin / Salona. Posebna pažnja posvećena je nalazu mozaičnih podova otkrivenih 2020. godine u Solinu. Mozaici se datiraju u ranokršćansko razdoblje, izrađeni su od kamenih kockica, pločica i staklene paste s pozlatom. Motivi koji se nalaze na mozaicima su geometrijske figure, životinje, cvijeće i scene iz mitologije i biblijskih priča. Također, prezentirat će se arhitektonski nalazi salo-

nitanskih nekropola koje su utjecale na razvoj fortifikacija antičkog grada te stratigrafski odnosi koji su rezultat arheoloških istraživanja.

Tomislav Fabijanić

A church in a church: Smratina site on the island of Vir

Vir is an island approximately 30 km to the NW of Zadar (*Iader*), one of the most important early Christian centres on the eastern Adriatic coast. Furthermore, Vir has been a part of Nin (*Aenona*) municipal territory, another important Roman and early Christian centre. However, although Vir's position and its history suggest that there should be some archaeological sites it has evaded attention of archaeologists until very recently. In 2013, University of Zadar in collaboration with Archaeological museum Zadar has started excavation of Smratina site. It's very name is indicative for early Christian or early medieval period because it traces its origin to Saint Martin. Indeed, on the site churches from both periods have been found, one built inside the other. Larger church was built in several phases. It has polygonal apse and can be attributed to the early Christianity. The smaller church belongs to the medieval period. Of special importance are the remains of early Christian altar screen, especially a pilaster with the name of the sculptor *Marcilianus*. More than 20 graves have been excavated on the site some of which contained Byzantine jewellery. Also, worth mentioning is a solidus of Justinian I (6th century) and silver coin belonging to the era of Hungarian-Croatian king Coloman (the beginning of the 12th century).

Dora Ivanišević

Kasnoantička epigrafska kultura Salone: metrički epitafi kao oblik kulturnog kapitala u kasnoj antici

Uporaba metričkih epitafa procvjetala je u kasnoj antici među pripadnicima političko-društvenih elita, poganskim i pokrštenima, kao i među crkvenim elitama, i taj je trend toliko primjetan da se metrički epitafi drže jednom od specifičnih karakteristika kasnoantičke epigrafske kulture. Metrički epitafi aspekt su šire visoke kulture tradicionalnih i novonastalih društvenih elita u kasnoj antici, a putem metričkih natpisa pripadnici elite nastojali su javno pokazati svoje literarne ambicije i talente i tako putem kulturnog kapitala legitimirati svoje pretenzije na društveni status u hijerarhijskom i kompetitivnom društvu kasne antike (Grig 2017).

Korpus kasnoantičkih natpisa iz Salone sadrži tridesetak metričkih epitafa sačuvanih u različitoj mjeri (Gauthier, Marin, Prévot 2010). Ovo će izlaganje prije svega uzeti u obzir devet dostatno sačuvanih epitafa, zapisanih na različitoj vrsti podloge (sarkofazi, podne kamene ploče, podni mozaik) i datiranih od 4. do 6. stoljeća (CIL 3, 2490, 2628, 9504, 9506, 9610, 9527, 9623, 9638, 14292). Iako je kristijanizacija unijela nove teme i motive u nadgrobne natpise, poganski i kršćanski metrički epitafi bit će zajedno analizirani jer je riječ prije svega o trendu u kasnoantičkoj kulturi. Uzimajući u obzir sâm tekst, tip i izgled te izvornu lokaciju nadgrobničkih spomenika, izlaganje će analizirati društvene i kulturne aspekte metričkih epitafa u nastojanju da se razumije i interpretira odnos između društvenog položaja pokojnika i/ili komemoratora i dotične epigrafsko-kulturne prakse te njena društvena funkcija u širem kontekstu latinskog Zapada.

Sanja Ivčević

Kasnoantičke kadionice iz Salone

Tradicija kađenja potvrđena je još od faraonskog vremena u Egiptu, a u rimsko vrijeme se paljenje tamjana povezivalo sa štovanjem poganskih bogova i istaknutih osoba (primjerice rimskog cara kao boga u okviru carskog kulta ili trijumfatora).

Ne zna se kada je točno paljenje tamjana uvršteno u kršćansku liturgiju. Najraniji sigurno potvrđeni podatak o tome datira u 4. st., a pronađen je u *Liber Pontificalis* gdje se navodi kako je car Konstantin poklonio zlatne kadionice crkvama u Rimu. U praksi je paljenje tamjana prihvaćeno vjerojatno tek od kasnog 4. st. budući da prije tog vremena u inventarima crkve nalazimo kadionice rijetko i samo kao pojedinačne primjerke. Postoji mišljenje da su se prvi kršćani ustručavali upotrebljavati kađenje zbog opasnosti poganskog shvaćanja tog običaja.

Unatoč neupitnoj ulozi kadionica u vjerskoj praksi takve posude nalazimo i u kontekstu svakodnevnog života osobito na području istočnog Mediterana o čemu svjedoče različite okolnosti nalaza kadionica, primjerice u kućama, kupaonicama, radionicama i slično. Koristile su se za pročišćavanje i mirisanje prostora, za stvaranje atmosfere, u medicinske i terapijske svrhe jer se vjerovalo da određeni mirisi sprječavaju širenje bolesti, pročišćavaju zrak i doprinose bržem izlječenju.

Uz dobro poznatu kadionicu iz Klapavica kod Solina u Arheološkome muzeju u Splitu se čuvaju još dvije kasnoantičke kadionice pronađene na području Salone. Pripadaju uobičajenom i često zastupljenom tipu kadionica kakve se uglavnom datiraju u okvire 6. i 7. st., a porijeklo im se traži u Egiptu ili općenitije na istočnom Mediteranu. Podatke o tipološkoj pripadnosti, dataciji, porijeklu, načinu izrade i konstrukciji kadionica iz Salone moguće je dobiti proučavanjem analogija jer nam detaljne okolnosti nalaza nisu poznate.

Mirja Jarak, Petra Nikšić, Petra Jeršek**Rezultati revizijskih arheoloških istraživanja kompleksa trikonhalne crkve u Bilicama**

Od 2016. do 2019. g. Katedra za opću srednjovjekovnu i nacionalnu arheologiju Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu provodila je revizijska arheološka istraživanja ranokršćanskog arhitektonskog kompleksa u Bilicama, nedaleko Šibenika. U istraživanjima su otkriveni temeljni zidovi trikonhalne crkve i prigradnja sa sjeverne, južne i zapadne strane. Otkrivene su dvije presvođene grobnice, od kojih jedna nije bila ucrtana u tlocrt izrađen tijekom prvih istraživanja lokaliteta početkom 20. st. U toj grobnici nalazili su se osteološki ostaci čija je starost utvrđena C14 analizama, čime su dobivene prve sigurne spoznaje o kontinuitetu korištenja lokaliteta. Kompleks trikonhalne crkve u Bilicama često je razmatran unutar problematike datiranja trikonhalnih crkava u Dalmaciji. Posebno je važno pitanje o datiranju pojedinih faza, koje su jasno vidljive iz suodnosa zidova jednobrodne crkve i prigradnja koje je okružuju. Po završetku revizijskih istraživanja provedeno je datiranje uzoraka žbuke, te su dobiveni rezultati koji uže datiraju izgradnju prigradnji. Novi uvidi o korištenju sakralnog kompleksa u Bilicama proizlaze iz analize nalaza keramike, koji predstavljaju najbrojnije pokretne nalaze na lokalitetu. Riječ je o fragmentarnim nalazima, među kojima su posebno prepoznatljivi ulomci amfora. Preciznije datiranje tih nalaza omogućilo bi cjelovitije spoznaje o korištenju i kontinuitetu života kompleksa u Bilicama.

Marina Jurjević, Zrinka Serventi**Starokršćanska kamena plastika s lokaliteta sv. Vid u Gornjem Karinu**

Od 2018. godine na položaju Slana u Gornjem Karinu provode se sustavna istraživanja kompleksnog arheološkog lokaliteta sv. Vid.

Uz djelomično istražene ostatke sakralnog objekta iz starokršćanskog razdoblja i tragove starijih struktura, koji najvjerojatnije pripadaju ostacima objekta iz ranorimskog razdoblja, tijekom dosadašnjih istraživanja na lokalitetu je prikupljena veća količina ulomaka raznovrsne pokretne arheološke građe koja svjedoči o kontinuitetu uporabe predmetnog položaja od 1. stoljeća do razdoblja kasne antike. Među prikupljenim ulomcima pokretne arheološke građe ističu se primjerci kamene plastike iz starokršćanskog razdoblja.

Analizom međusobnih odnosa istraženih ostataka arhitekture kao i obradom pokretne arheološke građe s lokaliteta sv. Vid, s posebnim osvrtom na ulomke kamene plastike iz starokršćanskog razdoblja, i njihova konteksta s istovjetnim lokalitetima na području Sjeverne Dalmacije, ali i šire, upotpunit će se spoznaje o životu unutar teritorija Korinijuma tijekom kasne antike.

Miljenko Jurković

Terminološko – kronološki problemi prvog kršćanskog milenija

Na Prvom kongresu hrvatske ranokršćanske arheologije održanom 2018. godine Branka Migotti pokrenula je izuzetno korisnu raspravu o terminologiji (kasnoantičko vs. ranokršćansko). Na tome tragu ovdje će se nastojati razmotriti i šire terminološke probleme u dužem trajanju, povezujući ih i s pitanjima kronologije. Temu sam načeo u jednom poglavlju teksta 'Quo vadis Late Antiquity, Quo vadis Middle Ages', tretirajući te probleme kao suštinske probleme struke u 21. stoljeću. Znanstveni tradicionalizam koji ne odgovara na čitav niz novih znanstvenih spoznaja vrlo loše utječe na ukupnu sliku. Jednako tako, i različitost kronološkog segmentiranja prvog tisućljeća u različitim strukama (arheologija, povijest, povijest umjetnosti) stvara niz nesuglasica u međusobnom razumijevanju, u vremenu kada više ne postoje struke zatvorene u sebe, već globaliziran znanstveni svijet.

Ivanka Kamenjarin

Topografija ranokršćanskog razdoblja u Kaštelanskom polju

Kaštelansko polje se u ranokršćanskom razdoblju nalazilo u sastavu Salonitanskog agera. Lokalitete, koji nisu brojni, možemo grupirati prema vrstama (ostaci crkava, kasnih vila, sela). Najpoznatiji lokaliteti su Putalj, sv. Kuzma i Damjan u Kaštel Gomilici te Bijaći.

Ivor Kranjec, Jelena Behaim, Miljenko Jurković

Arba između antike i srednjeg vijeka

Od knjige Mate Suića antički je Rab relativno dobro poznat, ili se barem tako smatralo. O Rabu u razdoblju kasne antike i ranog srednjeg vijeka donedavno se nije znalo gotovo ništa. Osnovna pitanja urbane strukture Raba u antici ostaju neriješena: gdje je položaj foruma, gdje su antički hramovi, gdje se protežu zidine iz Augustovog doba i na koji se način kasnije transformiraju? Kasnoantičke transformacije katedralnog sklopa djelomično su istražene, kao i crkva sv. Ivana. Međutim, osnovna funkcija Sv. Ivana i dalje je predmet diskusije. Je li u kasnoj antici bila smještena unutar ili izvan gradskih zidina nije definirano. Uostalom, ne znamo niti gdje su se protezale kasnoantičke zidine grada, je li kasnoantička Arba jednaka onoj antičkoj ili zauzima manju površinu, te koja su pravila eventualne urbane transformacije. Što se razdoblja ranog srednjeg vijeka tiče, osim promjena u katedrali ne prepoznavamo ništa, pa ni gdje su to ostale gradske crkve niti kakva je to stambena arhitektura koja tvori urbano tkivo, a sve dalje do kraja milenija nepoznanice samo rastu. Ovim ćemo izlaganjem nastojati pokazati koliko su dosadašnje predodžbe bile pogrešne, a inkorporiranjem svih novih nalaza istraživanja provedenih u razdoblju od 2014. godine u urbanu sliku grada dati sustavnu interpretaciju mijena između antike i srednjeg vijeka.

*Filip Lovrić, Palmira Krleža***Prostorna organizacija sjevernojadranskih otoka i zadarskog arhipelaga u kontekstu kasnoantičkih i ranosrednjovjekovnih mreža plovnih puteva**

Istočnojadranski prostor igrao je veliku ulogu u pomorskom prometu od prapovijesnih vremena kao što pokazuju arheološki podaci te pisani povijesni izvori. Putovanje morem bilo je opasno i nepredvidivo te obilježeno ovisnošću o morskim strujama te promjenjivim vremenskim uvjetima. Sigurniju rutu za plovidbu Jadranom predstavljala je njegova istočna obala zbog svoje poznate razvedenosti, tako da čak i car Konstantin Porfirogenet u 10. stoljeću napominje da se tamo brodovima „nije nigda bojat valova“. Važnost Jadrana samo je rasla tijekom turbulentnih događaja na kopnu i nestabilnosti koja karakterizira kasnoantičko razdoblje – čineći tako plovidbu morem najsigurnijim i najbržim oblikom putovanja između dvije prijestolnice, Konstantinopola i Ravene.

Rad razmatra mreže plovnih puteva sjevernih dijelova istočnog Jadrana, počevši od otoka Vrgade na jugu koji je nadzirao ulaz u izrazito važni Pašmanski kanal te završavajući na sjeveru s otocima Rabom, Krkom, Cresom i Lošinjem koje zatvara istarski poluotok. Prostorna organizacija obala otoka bit će analizirana u odnosu na plovidbene rute, s fokusom na identifikaciju njihovih centralnih točaka, kako u trgovačkom, tako i u vojno-strateškom smislu. Do ranog srednjeg vijeka istočni se Jadran transformirao u skladu sa socijalnim i političkim mijenama tog razdoblja (Gotski ratovi, karolinška inkurzija i osvajanje Istre, osnivanje hrvatske kneževine), što je rezultiralo napuštanjem nekih ključnih točaka, dok su druge prošle kroz funkcionalne transformacije.

Cilj je rada uočiti uzorke u promjenama organizacije prostora da bi se stvorila jasnija slika transformacije krajolika između kasne antike i ranog srednjeg vijeka. Na taj način, definirat će se kako se tranzicija antičkog u srednjovjekovno društvo odrazila na prostornu organizaciju i njene socio-kulturološke implikacije primarno obilježene već od rimske okupacije uspostavljenom infrastrukturom.

Matija Makarun, Dalibor Branković**Rezultati arheoloških istraživanja crkve Sv. Lovre u gradu Krku**

Od 2014. do 2018. godine arheološka tvrtka Arheo Kvarner d.o.o. provodila je sustavna arheološka istraživanja na lokalitetu Vila Šinigoj izvan gradskih bedema grada Krka sa njegove zapadne strane gdje su pronađeni ostatci ranokršćanske crkve Sv. Lovre. Istraživanja su bila financirana od strane grada Krka i Ministarstva kulture Republike Hrvatske. Riječ je o crkvi cemeterijalnog karaktera koja je nastala u 5. stoljeću, te je svoju funkciju imala i u srednjem vijeku kada pripada Benediktincima u čijem je vlasništvu bila sve do napuštanja u 18. stoljeću. U starokršćanskoj fazi, crkva je bila trobrodna te ravnog začelnog zida s narteksom dok se u srednjovjekovnoj fazi, nakon 11. stoljeća, formira polukružna apsida na istočnoj strani. Crkva se danas nalazi na privatnom posjedu, a iznad nje izgrađeni su Vila Šinigoj i popratni objekti. Uz ostatke same crkve, tijekom arheoloških istraživanja otkrivena je i veća novovjekovna nekropola s južne strane crkve, ali i ostatci prapovijesne nekropole.

U ovome predavanju bit će predstavljeni rezultati dosadašnjih arheoloških istraživanja provedenih na crkvi Sv. Lovre i pronađenoj nekropoli u kontekstu ostalih sličnih ranokršćanskih lokaliteta na otoku Krku.

Marija Marić Baković**Kasnoantička utvrda na Gradini u Podgradini na Livanjskome polju**

Na temelju slučajnih nalaza analizira se život na Gradini u selu Podgradina na Livanjskome polju u razdoblju ranoga kršćanstva. Utvrđeno je kako je Gradina naseljavana u razdobljima prapovijesti, Rima i kasne antike do u srednji vijek. S obzirom na količinu nalaza

ovdje je naglasak stavljen na kasnoantičko doba. Radi se o slučajnim nalazima dijelova nošnje, nakita, oruđa i oružja te numizmatike, kasnoantičkog i ranobizantskog kulturnog obilježja, a prema čijim je stilsko-kronološkim značajkama Gradina bila naseljena u 6. stoljeću. O boravku na Gradini svjedoče i ostaci temelja pravokutne zgrade zidane upotrebom žbuke. Svojim povoljnim položajem u čijem podnožju je i danas izvor pitke vode, Gradina u Podgradini nadzirala je područje nekadašnjeg Buškog blata i Livanjskoga polja, a smještena je na prijevoju koji je starim komunikacijama preko Kamešnice povezuje s područjem antičkoga Tilurija te širim sinjskim područjem. U podnožju Gradine nađeni su tragovi ruralnog naselja, a u neposrednoj blizini na lokalitetu Rešetarica istraženi su ostaci ranokršćanske bazilike. Ovim radom uz analizu materijala donijet će se i osvrt na okolnosti privremenog ili trajnijeg korištenja gradina u zaleđu priobalnog pojasa provincije Dalmacije u razdoblju ranoga kršćanstva, s obzirom na njihov smještaj i prostorne odnose te povijesne okolnosti.

Vesna Matic

Kasnoantičke svjetiljke sa salonitanske Zapadne nekropole

U radu su obrađene četiri kasnoantičke svjetiljke pronađene u zaštitnim arheološkim istraživanjima salonitanske Zapadne nekropole, na lokalitetu trase tzv. *Zaobilaznice* 1987. godine. Jedna svjetiljka pronađena je kao grobni prilog u sklopu grobne cjeline G 420, na dijelu *Houston*. Radi se o skeletnom ukopu u dvije amfore, orijentiranim u smjeru istok-zapad, glave položene prema zapadu. Nad amforom gdje su se nalazile noge pokojnika pronađen je ulomak svjetiljke, zajedno s donjim dijelom brončane igle, a pored njegovih nogu nalazio se manji brončani novac. Druga svjetiljka pronađena je na dijelu *Hortus Metrodori* uz ostatke zidova, a ostale na *Ulici jug*, uz

zid i poviše mozaika. Nijedan primjerak nije očuvan u cijelosti. Sve svjetiljke pripisujemo skupini kasnoantičkih kruškolikih svjetiljki sjevernoafričke provenijencije (tip Hayes I B i Hayes II A) i tipološki datiramo u kraj 4. st. do sredine 6. st. Na primjerku pronađenom kao grobni prilog reljefni ukras na disku čini prikaz Kristovog monograma, a na onom sa *Hortusa* nalazi se motiv palminog stabla. Ostalima je uslijed fragmentarne očuvanosti analogno za pretpostaviti motive ranokršćanske tematike. Svjetiljke su kataloški obrađene sukladno kontekstu pronalaska, a naglasak njihove analize i interpretacije stavljen je na kontekst nekropole.

Robert Matijašić, Davor Bulić

Kasnoantički tijeskovi za ulje i vino u Istri i Dalmaciji

Kako je rano kršćanstvo prvenstveno kulturološki pojam, a kronološki se nadovezuje na antiku i može biti sinonimno s kronološkim pojmom kasne antike, te se nastavlja u bizantsko i rano srednjovjekovno razdoblje, kontinuitet većine gospodarskih, društvenih i drugih fenomena može se pratiti iz klasičnog doba praktički bez prekida, osim možda u njihovom intenzitetu. U kršćanskoj kulturi ulje i vino imaju i simbolički značaj, jer se koriste u bogoslužju.

Nema sumnje da su vino i ulje bile važne stavke u gospodarstvu istočne obale Jadrana, te da između kasne antike i ranoga srednjega vijeka nije bilo prekida u tehnologiji uzgoja vinove loze i masline, kao ni u preradi plodova. O tome svjedoče arheološki nalazi tijesaka i drugih elemenata vezanih uz postupak prerade i načine čuvanja ulja i vina. Na temelju poznatih primjera duž cijele obale može se zaključiti da je od 4. stoljeća došlo do premještanja proizvodnih pogona iz vangradskog područja (*villae rusticae*) u gradove, poglavito zbog promjena u sigurnosnoj situaciji, a i zbog smanjenja proizvodnje.

Robert Matijašić, Kristina Gergeta Sotončić

Ranokršćanska bazilika i/ili rimska vila: novo tumačenje stare teze o graditeljskom sklopu u Vrsaru

Početakom 2000-ih F. Tassaux dao je u potpunosti novo viđenje o namjeni dijela graditeljskog sklopa u sjevernom dijelu vrsarske uvale, koji se od istraživanja M. Mirabelle Robertija 1930-ih godina do tada tumačio kao ranokršćanska bazilika sa pomoćnim prostorijama. Rezultati niza izdvojenih kampanja arheoloških istraživanja koja su u posljednjem desetljeću provedena u neposrednoj blizini pretpostavljene ranokršćanske bazilike u Vrsaru potvrdila su tezu o drukčijoj namjeni „crkvenog“ prostora, ali i razjasnila dataciju, odnosno vremenski okvir korištenja šireg prostora vrsarske luke. Dio sklopa koji je istražen početkom 20. st. sastavni je dio rimske maritimne vile koja je svoj puni procvat doživjela u kasnoj antici. U radu će novo tumačenje biti obrazloženo prikazom rezultata novih istraživanja, uzimajući u obzir novu interpretaciju arheoloških struktura i podnog mozaika na položaju istraženom od M. Mirabelle Robertija te onih otkrivenih uz crkvu Sv. Marije od Mora. Povezivanjem rezultata svih dosadašnjih arheoloških istraživanja na ovome području bit će prikazane pretpostavljene granice rimske vile i obrazložen njen odnos sa skladišnim prostorima koje je A. Degrassi otkrio u južnom dijelu vrsarske uvale nekoliko godina prije M. Mirabelle Robertijevih istraživanja.

Branko Matulić

Likovni prikazi pauna na mozaicima u Saloni i Farosu

Likovni prikazi pauna u rimskoj mozaičkoj umjetnosti preuzeti su iz aviarijuma grčke likovne tradicije koja je baštinila pauna kao svetu pticu azijskih kultura te mu pridodala vlastite božanske atribute ve-

zujući ga uz božicu Heru. Na italsko kopno paun je uvezen dva stoljeća prije Krista i postao je Junonin atribut. Zbog svoje izrazite likovne ekspresije postaje simbolom trajne ljepote te time i vječnosti, besmrtnosti. Stoga se vrlo često pojavljuje u sepukralnoj umjetnosti. Na toj simboličkoj podlozi preuzima ga i kasnoantička, ranokršćanska umjetnost pa je tako i čest motiv na mozaicima. Kršćanska ikonografija mu pridaje ambivalentna obilježja. Produbljuje njegovu simboliku besmrtnosti vezujući ga uz pojam Kristova uskrsnuća i po tome spas besmrtne duše istinskog vjernika. S druge strane, zbog svoje sjajne i uočljive vanjštine i gizdave likovnosti, postaje i simbolom prolazne ljepote i ljudske taštine. Možda je upravo to razlog što su paunovi relativno rijedak likovni uzorak na kasnoantičkim mozaicima salonitanske škole-radionice mozaika. Naime, do nedavno je na području provincije Dalmacije postojao samo jedan mozaik s motivom paunova, onaj u južnoj bazilici ranokršćanskog kompleksa sv. Ivana-sv. Marije u Farosu. Recentni nalaz u Saloni, također s motivom pauna, baca novo svjetlo na naglašenu anikoničnost kasnoantičkih mozaika u provinciji Dalmaciji.

Marina Milićević Bradač

Ptice, duše i anđeli

U antici se pretpostavljalo da duše imaju krila i da lete u rojevima ili jatima, pa su vizualizirane kao pčele, leptiri, šišmiši i, najviše, ptice. U kasnoj antici i ranom kršćanstvu krilate duše koje lete u sredini zraka izjednačene su s anđelima. Razlikuju se i oni prokleti od onih spašenih, kao što se razlikuju nebeski anđeli od palih anđela, a onda se u priči o svetom Brendanu pojavljuju ptice koje pjevaju psalme i to su zapravo neutralni anđeli koji se nisu pridružili Luciferu, ali nisu ni pristali uz nebo i zato su kažnjeni u paklu, koji dobivaju poštedu nedjeljom. Nije jasno odakle su neutralni anđeli došli u ovu priču: oni ne figuriraju u Bibliji, nisu teološki prihvatljivi i još uvijek

ne znamo odakle su se stvorili. No postali su popularni u folkloru i književnosti tijekom srednjega vijeka i renesanse, pa i do danas, iako su teolozi negirali njihovo postojanje.

Dino Milinović

Neka iskustva u proučavanju ranokršćanske ikonografije (na primjeru sarkofaga iz Arheološkog muzeja u Splitu)

Od vremena don Frane Bulića, u Arheološkom muzeju u Splitu čuva se sarkofag s prikazom Prelaska Izraelaca preko Crvenoga mora, rađenog prema tekstu starozavjetne Knjige Izlaska. Sarkofag se dugo nalazio u splitskome Franjevačkom samostanu, gdje je bio u funkciji relikvijara, s moćima salonitanskog sveca Feliksa, pa smijemo pretpostaviti da je izvorno i donesen iz obližnje Salone. Sarkofag je samo jedan iz brojne grupe primjeraka s prikazom iste scene, koja se ponavlja s neznatnim promjenama od Splita, preko Rima i Italije, sve do Francuske, ukazujući na duhovnu *koine* ranoga kršćanstva i zajedničko tržište na kojemu sve do kraja 4. stoljeća dominiraju rimske radionice. Po mnogočemu, sarkofazi s prikazom Prelaska razlikuju se od suvremene produkcije; osim brojnosti, to je jedinstveni primjer narativne epizode koja zauzima čitavo pročelje sarkofaga, za razliku od uobičajenog ikonografskog programa s mnoštvom epizoda, karakterističnih za sarkofage na friz iz Konstantinova doba. Oduvijek se postavljalo pitanje preciznijeg datiranja toga tipa sarkofaga, kao i mjesta produkcije. Sličnost s prikazom bitke na Milvijskome mostu, na frizu Konstantinova slavoluka iz 315. godine, spuštala je vrijeme nastanka sarkofaga sve do prve trećine 4. stoljeća. S druge strane, narativnost prizora i epska širina pripovijedanja, netipične za ranija djela kršćanske umjetnosti, govore u prilog dataciji u drugu polovicu stoljeća, jednako kao i distribucija sarkofaga u zapadnim provincijama Rimskoga Carstva, poglavito u Galiji. Povijesne okolnosti, znatno drugačije no što su bile u Konstantinovo doba, također sugeriraju

drugačije ozračje i drugačije čitanje biblijske epizode od strane suvremenika. Analiza ikonografije, potpomognuta stilskim opažanjima, pomoći će nam da bolje shvatimo evoluciju rimske kršćanske umjetnosti tijekom 4. stoljeća.

Josip Parat

Monogrami i epigrafska kultura u kasnoantičkoj Saloni

Natpisna građa kasnoantičke Salone obuhvaća znatan broj kristograma i biskupskih monograma. Njihova uporaba oslanja se na dugu tradiciju monogramnog oblikovanja teksta od helenističkog doba nadalje. I dok kristogrami na natpisima obično evociraju kršćanski trijumf, biskupski monogrami svjedoče o zaslugama klera za podizanje javnih zdanja. Primjeri se susreću na različitim arhitektonskim elementima i na raznim tipovima pokretnog arheološkog materijala. U ovom izlaganju sagledat će se kristogrami i biskupski monogrami iz Salone u odnosu na cjelinu spomenika i na tekst natpisa. Monogrami salonitanskih biskupa usporedit će se s istovrsnim grafičkim oznakama na kamenoj podlozi iz drugih središta na širem kulturnom prostoru kojemu pripadaju. Naposljetku će se opisati i raščlaniti dva neobjavljena biskupska monograma.

Filip Perković

Jesu li na području Šibensko-kninske županije u kasnoj antici postojale i živjele monaške zajednice?

Rimska provincija Dalmacija kristijanizirana je od samog početka djelovanja kršćanskih misionara izvan granica Judeje. Širenjem kršćanstva širili su se i različiti oblici života kojim su kršćani nastojali

slijediti nauk Isusa iz Nazareta. Jedan takav oblik nasljedovanja bilo je i monaštvo, koje se pojavljuje u Egiptu koncem 3. i početkom 4. stoljeća, no uskoro se širi diljem Carstva. Ubrzo je došlo i do Dalmacije o čemu nam svjedoče pisani izvori, najviše zapisi Jeronima iz Stridona.

Ovim radom želimo razmotriti postojanje monaškog načina života na geografskom području današnje Šibensko-kninske županije. Na ovome su području postojala moguće dva biskupijska sjedišta što bi svjedočilo o razvijenoj i raširenoj kršćanskoj zajednici. Upravo bi područje koje je izgledno bilo dovoljno kristijanizirano te je bilo potrebno više biskupijskih sjedišta bilo plodno tlo za razvoj monaštva, koje je u tom razdoblju sve više dobivalo na snazi i unutar samih crkvenih krugova. Analizom postojećih nama poznatih ranokršćanskih lokaliteta pokušat ćemo pronaći elemente koji se dovode u vezu sa životom monaških zajednica. Daljnjom analizom pokušat ćemo odgovoriti je li na jednom ili više lokaliteta mogla postojati i živjeti monaška zajednica u razdoblju kasne antike.

Mirjana Sanader

Arheološki tragovi ranokršćanskih službi s posebnim osvrtom na službu akolitata (pozvano predavanje)

Zrinka Šimić-Kanaet, Angela Tabak

Keramika iz ranokršćanskog crkvenog kompleksa na Brzetu kod Omiša

Na položaju Brzet kod Omiša otkriveni su 2004. godine tijekom građevinskih radova ostaci antičkog objekta. Tijekom arheoloških istraživanja, koje su u suradnji s Gradskim muzejom u Omišu spro-

vodili stručnjaci iz Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, otkriveni su ostaci važnog sakralnog kompleksa iz 5., odnosno 6. stoljeća. Višegodišnjim istraživanjima otkrivena je dvojna ranokršćanska crkva. Sjeverna se sastojala od nartekosa, jednog broda s transeptima i pomoćnih prostorija. Druga crkva je također jedno-brodna, a u njenom je prezbiteriju istražen oltarni grob – konfesija. Brojni ulomci crkvenog namještaja te ostaci zidnih freski, oslikani raznobojnim geometrijskim motivima ukazuju na bogato ukrašena ranokršćanska svetišta.

Osim dijelova crkvenog namještaja, mramornih oplata, arhitektonskih ulomaka, staklenog posuđa, prozorskog stakla, novca i sarkofaga, pronađena je i određena količina ulomaka keramike. Cilj ovoga rada je uz pomoć analize keramike pronađene tijekom arheoloških iskopavanja, po mogućnosti, saznati neke nove podatke o ovom izvanrednom ranokršćanskom objektu.

Marinko Tomasović

Nalazi istaknutog ranokršćanskog karaktera s kasnoantičke utvrde na Sv. Petru u Makarskoj

Desetogodišnja sustavna arheološka istraživanja (2011.-2021.) na zaravni poluotoka Sv. Petar u Makarskoj dokazala su kontinuitet gradinskog položaja od druge polovine 3. tisućljeća pr. Kr. do helenističkog i kasnijeg doba. Njegov osobiti značaj predstavljen je otkrićem arhitekture kasnoantičke utvrde na cjelokupnoj zaravni. Razlučuju se dvije faze izgradnje utvrde, od kojih je dominantna ona iz prve polovine 6. st. u značaju točke obrambenog sustava u ratu cara Justinijana I. s Gotima (535. – 555.) i njene uloge u obrani rimskog Muccuruma u podnožju. Utvrda je uz unutrašnja lica zidova imala 15 masivnih kontrafora za lučne nadvoje etaža. Razaranje Muccuruma 548., o čemu govori historiografija, relativiziraju nalazi

sa Sv. Petra. Isti dokazuju korištenje ovog položaja i od polovine 6. do 7. st., a u grobljansku i redovničku svrhu i tijekom idućih stoljeća. Arheološka istraživanja potvrdila su kako rimski Muccurum, spomenut prvi puta 533., treba vezati za naselje na pojasu današnje Makarske, kojemu je uzdignuta utvrda na Sv. Petru značila ključnu obrambenu točku. Uz brojno keramičko posuđe, sloj utvrde 6. st. dokazuju i plastika crkve te novac careva Justinijana I. (527. – 565.) i Justina II. (565. – 578.). Osobito su karakteristični nalazi rijetkih metalnih ranokršćanskih izrađevina, bogato dekorirane križolike fibule i kopče za spoj lanaca brončane kadionice ili svjetiljke istočnomediterranske izrade. Kopča na sebi ima istaknuti reljefni križ orijentalnog tipa. Ovi predmeti istaknutog ranokršćanskog karaktera s lokaliteta Sv. Petar također nanovo aktualiziraju uočenu disperziju pretpostavljenih crkava u okviru kasnoantičke topografije današnje Makarske.

Domagoj Tončinić

Rezultati arheoloških istraživanja na lokalitetu Velić kod Trilja (2018.-2022.)

U radu će biti prikazani rezultati arheoloških istraživanja na nalazištu Velić i njegovoj okolini od 2018. do 2022. godine. Nalazište se nalazi nedaleko grada Trilja, u pravcu sjeveroistoka. Zahvaljujući dojavi mještanina, 2011. godine obavljen je prvi terenski obilazak i procjena arheološkog potencijala, a potom je uslijedilo zaštitno arheološko istraživanje. Već tijekom prvog istraživanja pokazali su se tragovi nadsvođene ranokršćanske grobnice koja je bila djelomično devastirana. Nalazište je uskoro zaštićeno kao kulturno dobro i upisano u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske – Listu zaštićenih kulturnih dobara pod brojem Z-5709. Time je započeo projekt arheološkog istraživanja lokaliteta Velić. Projekt obuhvaća arheološka iskopavanja, pregled i dokumentiranje nalazišta s ciljem

otkrivanja naseobinskog prostora kojemu je pripadala grobnica, ali i prikupljanja podataka o regionalnim promjenama krajolika, životu i društvenim kretanjima na prostoru Velića. Osim toga, obuhvaća i zaštitu nalazišta, konzervaciju istraženih objekata, genetičke i antropološke analize ljudskog osteološkog materijala, kao i diseminaciju rezultata.

Trpimir Vedriš

Rimsko podrijetlo kulta mučenika štovanih na istočnoj jadranskoj obali u kasnoj antici i ranome srednjem vijeku

Hrvatska se ranokršćanska arheologija u raznim oblicima i pod raznim imenima od svojih početaka intenzivno bavila – iz očitih razloga – tragovima štovanja mučenika, ponajprije u salonitanskom kontekstu. Od ranih istraživanja u 19. st. preko polaganog, ali neprekinutog razvoja tijekom 20. st., *tertio millenio ineunte* disciplina se mogla pohvaliti nizom pojedinačnih studija i preglednih radova. U tim je radovima uspješno skiciran horizont ranog razvoja štovanja mučenika na istočnoj jadranskoj obali u kojem kontekstu izrazito važnu ulogu igraju i mučenici rimskog podrijetla. Cilj je ovoga izlaganja, na temelju recentne literature i nedavnih otkrića, očičte pomaknuti na grad Rim i skicirati temeljne konture ranog razvoja kulta mučenika *in Urbe*. Svrha je tog postupka podsjetiti na relevantnost unutarcrkvenih zbivanja u Rimu za interpretaciju razvoja kulta svetaca na istočnoj Jadranskoj obali između 4. i 9. st. Naime, nepoznavanje specifičnih okolnosti pojave i razvoja pojedinog kulta u Rimu znalo je dovoditi i do donošenja pojednostavljenih zaključaka o podrijetlu kulta mučenika u našim krajevima. Uz opći pregled razvoja značajnih kultova (poput onih sv. Petra i Pavla) u izlaganju ću na nekoliko primjera pokazati različite modele transformacije i diseminacije pojedinih rimskih kultova. Naglasit ću pritom važ-

nost pažljivog uočavanja i nijansiranja različitih kronoloških slojeva rimskog crkvenog utjecaja na područje istočne jadranske obale od procvata kristijanizacije preko (prividnog?) propadanja pa sve do obnove rimske crkvene vlasti u zoru srednjovjekovlja.

Emma Višić-Ljubić

Revizijska istraživanja južnog dijela transepta bazilike na Manastirinama u Saloni

U sklopu projekta obnove i stručne prezentacije starokršćanske bazilike s grobljem na Manastirinama Arheološki muzej u Splitu je izvršio revizijska arheološka istraživanja južnog dijela transepta bazilike s grobom salonitanskog biskupa i mučenika Domniona (sv. Dujam). Pogubljen je 10. travnja 304. godine u areni salonitanskog amfiteatra u vrijeme progona cara Dioklecijana i sahranjen na sjevernoj (salonitanskoj) nekropoli. Navedeni podatci sačuvali su se na mramornoj nadgrobnoj ploči (*mensa*) pronađenoj 1874. godine u transeptu bazilike. Grobnica predstavlja jedinstveni primjerak tog tipa grobnica u Saloni. Sastoji se od tri etaže (*tomba trisoma*) odijeljene masivnim mramornim pločama, a u najdonjoj grobnoj komori, bogato ukrašenoj raznovrsnim mramornim oplatama, bilo je najvjerojatnije položeno tijelo sv. Dujma. Tijekom najnovijih istraživanja detaljno je dokumentirana zidana konstrukcija grobnice te ostatci žbuke i mramornih oplata. Konzervatorsko-restauratorskim radovima uređeni su vanjski i unutrašnji zidovi, opšiveni su ostatci antičke žbuke na zidovima i detaljno očišćeni ostatci mramornih oplata. Uz Dujmov grob je 325. godine u sarkofagu bio pokopan njegov nećak, biskup Prim. Sarkofag je bio u lošem stanju te je prebačen u muzejsku radionicu gdje je bio podvrgnut konzervatorsko-restauratorskom zahvatu. To je omogućilo istraživanja arheološkog sloja ispod sarkofaga što je rezultiralo otkrićem tri kosturna groba za čiju

konstrukciju su korištene tegule. Dva groba su bila oštećena dok je treći bio u cijelosti sačuvan. Istražen je još jedan grob pod tegulama koji je ostao neistražen prilikom ranijih iskopavanja. U grobovima nisu pronađeni grobni prilozi. Nakon istraživanja prostor uokolo grobnice i sarkofaga je uređen za posjetitelje.

Joško Zaninović

Ranokršćanski lokaliteti uz rijeku Krku i Pokrčju

Na području uz rijeku Krku i Pokrčju potvrđene su poznate stare i otkrivene nove lokacije s ranokršćanskim nalazima. Na lokalitetima koji su smješteni pored rijeke Krke do sada ni na jednom nisu provedena arheološka istraživanja, a na širem području Pokrčja istraživani su lokaliteti Crkvina – Trbounje (1998. – 2002.) i Grudine – Razvođe (2020. – 2021.). Lokaliteti iz ovoga razdoblja egzistirali su od početka 4. stoljeća (Crkvina – Trbounje) pa do 7. stoljeća (Grudine – Razvođe). U ovom prikazu prezentirat ću arheološke ostatke, u prvom redu crkvenih građevina, s društveno-ekonomskim okružjem u kojem su nastale. Na temelju dosadašnjih istraživanja može se zaključiti da uz rijeku Krku i Pokrčju postoji još neotkrivenih ranokršćanskih lokaliteta posebice na onim lokacijama gdje su postojala naselja. Cilj ovoga pregleda je pružiti cjelovitiju sliku ranokršćanskog razdoblja uz rijeku Krku i Pokrčju.

Maja Zeman

„Napušteni“ lokaliteti

Cilj je izlaganja upozoriti znanstvenu javnost na niz lokaliteta koji su u modernim i suvremenim istraživanjima, kao i u nizu relevantnih studija koje se direktno ili indirektno dotiču teme transformacija rimske arhitekture u kasnoantičkom/ranokršćanskom, a posljedično i ranosrednjovjekovnom razdoblju, ostali zanemareni, dapače od znanosti „napušteni“. Riječ je o lokalitetima koji zapravo nude vrijedne podatke, čak štoviše ključne, u razumijevanju niza procesa koji su utjecali na razvoj i pojavu specifično kasnoantičke arhitekture. Pri tom je u prvom redu riječ o rimskim stambenim/rezidencijalnim zdanjima *dugog trajanja*, na kojima je moguće pratiti etape promjena od 1. do 2. st., s vrhuncima od 3./4. st. do 6. st. te s opstojnošću i u ranom srednjem vijeku. No, uslijed svih strukturnih promjena, njihova je dominantna funkcija ostala zadržana. Ipak, izostanak, ili „neraspoznatljivost“ kršćanske kultne funkcije, bio je često primaran razlog prestanka daljnjih arheoloških istraživanja, poduzimanih mahom krajem 19. i u prvoj polovici 20. stoljeća. U skupu primjera, ističe se lokalitet Miri u Kaštel Novom, mjesto traženja povijesno relevantnog samostana sv. Petra od Klobučca i stolo- vanja ranosrednjovjekovnih vladara, koji se već prvim istraživačima „osvijetlio“ kao još jedna od rimskih „ruralnih vila“ Kaštelanskog polja. Takva je interpretacija lokalitetu „presudila“ te umjesto rijetkog primjera kasnoantičkog stambenog i upravnog sklopa imanja u kojem se naslućuje i kršćansko svetište, a koji svoj razvoj duže ranijem rimskom stambeno-gospodarskom zdanju, danas ispred nas stoji još jedno devastirano kulturno dobro.

II. ŠKUP HRVATSKE
RANOKRŠĆANSKE ARHEOLOGIJE
(HRRANA)

SUDIONICI

Jelena Behaim

Autonomous University of Barcelona
(UAB) / University of Barcelona (UB)
Archaeological and Archaeometric
Research Unit of the University of
Barcelona (ERAAUB)
jelenabehaim@gmail.com

Igor Borzić

Odjel za arheologiju
Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV. 2
HR – 23000 Zadar
igorborzic@gmail.com

Dalibor Branković

Centar za znanstveno-istraživački
rad i popularizaciju arheologije
ZipArh
Trebevička 28
HR – 10000 Zagreb
Arheo Kvarner d.o.o.
Grohot 6
HR – 51516 Vrbnik
dali.branc@gmail.com

Davor Bulić

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet u Puli
Ivana Matetića Ronjgova 1
HR – 52100 Pula
davor.bulic@unipu.hr

Zrinka Buljević

Arheološki muzej u Splitu
Zrinsko-Frankopanska 25
HR – 21000 Split
zrinka.buljevic@armus.hr

Nenad Cambi

Zoranićeva 4
HR – 21000 Split
nenad.cambi@xnet.hr

Nebojša Cingeli

Neir d. o. o.
Tavelićeva 48
HR – 21000 Split
ncingeli@gmail.com

Tomislav Fabijanić

Odjel za arheologiju
Sveučilište u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV. 2
HR – 23000 Zadar
tfabijan@unizd.hr

Kristina Gergeta Sotončić

Arheo TiM d.o.o.
Maksimijanova ulica 19
HR – 52100 Pula
kgergeta@gmail.com

Dora Ivanišević

Odsjek za povijest
Filozofski fakultet
Sveučilište u Osijeku
Lorenza Jägera 9
HR – 31000 Osijek
divanisevic@ffos.hr

Sanja Ivčević

Arheološki muzej u Splitu
Zrinsko-Frankopanska 25
HR – 21000 Split
sanja.ivcevic@armus.hr

Mirja Jarak

Odsjek za arheologiju
 Filozofski fakultet
 Sveučilište u Zagrebu
 Ivana Lučića 3
 HR – 10000 Zagreb
 mjarak@ffzg.hr

Petra Jeršek

Odsjek za arheologiju
 Filozofski fakultet
 Sveučilište u Zagrebu
 Ivana Lučića 3
 HR – 10000 Zagreb
 pjersek@ffzg.hr

Marina Jurjević

Pučko otvoreno učilište Obrovac
 Zavičajni muzej
 Stjepana Radića 8
 HR – 23450 Obrovac
 marina1jurjevic@gmail.com

Miljenko Jurković

Odsjek za povijest umjetnosti
 Filozofski fakultet
 Sveučilište u Zagrebu
 Ivana Lučića 3
 HR – 10000 Zagreb
 mjurkovic@ffzg.hr

Ivanka Kamenjarin

Muzej grada Kaštela
 Lušiško brce 5
 HR – 21215 Kaštel Lukšić
 zuvana@gmail.com

Ivor Kranjec

Odsjek za povijest umjetnosti
 Filozofski fakultet
 Sveučilište u Zagrebu
 Ivana Lučića 3
 HR – 10000 Zagreb
 kranjec.ivor@gmail.com

Palmira Krleža

Odsjek za povijest umjetnosti
 Filozofski fakultet
 Sveučilište u Zagrebu
 Ivana Lučića 3
 HR – 10000 Zagreb
 Dipartimento di filologia, letteratura e linguistica
 Università di Pisa
 Palazzo Matteucci
 Piazza Evangelista Torricelli, 2
 I – 56126 Pisa PI
 pkrleza@ffzg.hr

Filip Lovrić

Odsjek za povijest umjetnosti
 Filozofski fakultet
 Sveučilište u Zagrebu
 Ivana Lučića 3
 HR – 10000 Zagreb
 Dipartimento di filologia, letteratura e linguistica
 Università di Pisa
 Palazzo Matteucci
 Piazza Evangelista Torricelli, 2
 I – 56126 Pisa PI
 flovric@ffzg.hr

Matija Makarun

Arheo Kvarner d.o.o.
 Grohot 6
 HR – 51516 Vrbnik
 matija.makarun@yahoo.com

Marija Marić Baković
Franjevački muzej i galerija Gorica-
Livno
Gorička cesta b. b.
BiH – 80101 Livno
marija.maric.b@gmail.com

Vesna Matić
Arheološki muzej u Splitu
Zrinsko-Frankopanska 25
HR – 21000 Split
vesna_matic@hotmail.com

Robert Matijašić
Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet u Puli
Ivana Matetića Ronjgova 1
HR – 52100 Pula
robert.matijasic@unipu.hr

Vinka Matijević
Odsjek za arheologiju
Filozofski fakultet
Sveučilište u Zagrebu
Ivana Lučića 3
HR - 10000 Zagreb
vibubic@ffzg.hr

Branko Matulić
Umjetnička akademija u Splitu
Sveučilište u Splitu
Fausta Vrančića 17
HR – 21000 Split
bmatulic@umas.hr

Marina Miličević Bradač
Odsjek za arheologiju
Filozofski fakultet
Sveučilište u Zagrebu
Ivana Lučića 3
HR – 10000 Zagreb
mmilicev@ffzg.hr

Dino Milinović
Odsjek za povijest umjetnosti
Filozofski fakultet
Sveučilište u Zagrebu
Ivana Lučića 3
HR – 10000 Zagreb
dmilinov@ffzg.hr

Petra Nikšić
Odsjek za arheologiju
Filozofski fakultet
Sveučilište u Zagrebu
Ivana Lučića 3
HR – 10000 Zagreb
pniksic@ffzg.hr

Franka Ovčarić
Odsjek za arheologiju
Filozofski fakultet
Sveučilište u Zagrebu
Ivana Lučića 3
HR – 10000 Zagreb
Centar za znanstveno-istraživački
rad i popularizaciju arheologije
ZipArh
Trebevička 28
HR – 10000 Zagreb
fovcaric@ffzg.hr

Josip Parat
Odsjek za arheologiju
Filozofski fakultet
Sveučilište u Zagrebu
Ivana Lučića 3
HR – 10000 Zagreb
josip.parat@gmail.com

Filip Perković
Župa Preslavnog Imena Marijina
Crkvena ulica 34
HR – 34000 Osijek
fperko@yahoo.com

Mirjana Sanader
 Odsjek za arheologiju
 Filozofski fakultet
 Sveučilište u Zagrebu
 Ivana Lučića 3
 HR – 10000 Zagreb
 msanader@ffzg.hr

Zrinka Serventi
 Odjel za povijest
 Sveučilište u Zadru
 Obala kralja Petra Krešimira IV. 2
 HR – 23000 Zadar
 z.serventi@gmail.com

Zrinka Šimić-Kanaet
 Odsjek za arheologiju
 Filozofski fakultet
 Sveučilište u Zagrebu
 Ivana Lučića 3
 HR – 10000 Zagreb
 zsimic@ffzg.hr

Angela Tabak
 Gradski muzej Omiš
 A. Starčevića 5
 HR – 21310 Omiš
 gradskimuzejomis@gmail.com

Marinko Tomasović
 Gradski muzej Makarska
 Obala kralja Tomislava 17/1
 HR – 21300 Makarska
 marinko.tomasovic1@gmail.com

Domagoj Tončinić
 Odsjek za arheologiju
 Filozofski fakultet
 Sveučilište u Zagrebu
 Ivana Lučića 3
 HR – 10000 Zagreb
 dtoncinic@ffzg.hr

Trpimir Vedriš
 Odsjek za povijest
 Filozofski fakultet
 Sveučilište u Zagrebu
 Ivana Lučića 3
 HR – 10000 Zagreb
 tvedris@gmail.com

Lia Vidas
 Institut za antropologiju
 Gajeva 32
 HR – 10000 Zagreb
 Centar za znanstveno-istraživački
 rad i popularizaciju arheologije
 ZipArh
 Trebevićka 28
 HR – 10000 Zagreb
 lia.vidas@inantro.hr

Ema Višić-Ljubić
 Arheološki muzej u Splitu
 Zrinsko-Frankopanska 25
 HR – 21000 Split
 ema.visic-ljubic@armus.hr

Joško Zaninović
 Javna ustanova „Nacionalni park
 Krka“
 Odsjek za arheologiju i kulturno
 povijesnu baštinu
 Trg Ivana Pavla II. 5
 HR – 22000 Šibenik
 josko.zaninovic1@gmail.com

Maja Zeman
 Odsjek za povijest umjetnosti
 Filozofski fakultet
 Sveučilište u Zagrebu
 Ivana Lučića 3
 HR – 10000 Zagreb
 mzeman@ffzg.hr

II. SKUP HRVATSKE RANOKRŠĆANSKE ARHEOLOGIJE (HRRANA)

Nakladnik

Filozofski fakultet u Zagrebu
Odsjek za arheologiju
Arheološki zavod
FF press
I. Lučića 3, Zagreb

Za nakladnika

dr. sc. Domagoj Tončinić, izv. prof.

Urednici

dr. sc. Domagoj Tončinić, izv. prof.
dr. sc. Iva Kaić, doc.
dr. sc. Vinka Matijević, doc.
dr. sc. Mirna Cvetko

Tehnički urednik

Boris Bui

Računalni slog i oblikovanje naslovnice

Boris Bui

Tisak i uvez

Studio Moderna d.o.o., Zagreb

ožujak 2023.

ISBN 978-953-379-059-6